

Kései megkövetés

„Nagy dolog az: nyugodtan állni a halottak szemét. Ha úgy keresheted őket a nemlévő dolgok homályában, hogy nem látsz a tekintetükben szemrehányást.“

Nagy élő írónk írta — halott nagy író kortársról.

A fogalmazás félreérthetetlen. Szigorúsága pirulni késztet.

Sok bántás ért — igaztalanul. Sokakat bántottam én is — igazságtalanul. Ostobaságból, hetykeségből, döllyfből. Kései megkövetést követelők, Szabédi László arca néz ma is rám leggyakrabban.

Akkor tapintatosabb és nemesebb volt annál, mint hogy a csúnya kamasz komiztságot észrevegye. Tulajdonképpen ezzel büntetett. Az elmaradt dorgálással, megleckéztetéssel.

Még 1950-ben történt. Az eszmei alapozás rideg és makacs vaskorában, amikor az esztétikai szemináriumokban az Empirikriticizmusból és A töke nyersfogalmazványjaiból érveltünk.

Szabédi filozófia-szakos évfolyamomnak világirodalom-kurzust tartott. A terv szerint Shakespeare-től — Gorkijig.

A vizsgára egyenként mentünk, ahogy bejelentettük. Karosszékre ültetett, a kerekasztal mellé. Beszélgetve vizsgáztatott.

— Olvastam, amit legutóbb Defoe-ról, Swiftről meg Cooperről írt. Van néhány észrevételem, de szeretném, ha előzőleg részletesebben elmondaná felfogását. Mindazt, ami már terjedelmi okokból sem fért bele a cikkbe.

Ez volt a vizsga fele. Kötetlen beszélgetés az Utunk századik (nagy ég! már az ezrediken is túl vagyunk!) számában megjelent bukdácsoló; selypegő fejtegetésem körül.

A felületesen megemésztett anyagot Gaál Gábor gyúrta ki belőlem a Szamos mellett vezető úton, az egyetem Arany János utcai épületétől az Erzsébet úti lakásáig. Akkortájt román nyelvű ideológiai és esztétikai közleményeket fordítottam Gaál Gábornak házi használatra. E megbízatással tulajdonképpen az éhezés szélén bukdácsoló nyavalygás anyagi helyzetemen akart come il faut formában segíteni. Jórészt ezért adta le a cikket is.

Beszélgöttünk hát. Szabédi László nem akart véleményei igazáról meggyőzni. Az sem érdekelte, bevágtam-e a leadott anyagot. Kérdéseivel azt tapogatta: miből és hogyan építkezem. Főleg az utóbbi foglalkoztatta. Egyik tanulmánykötetének előszavában foglalt, eléggé meg nem szívlelt vallomása jut ma is, minduntalan eszembe: „Felfogásom szerint senki sem gondolkozhat más helyett, a »szellem emberé«-nek sem lehet ez a feladata. A szellem

embere is csak maga helyett gondolkozhat; azonban mérlegre teheti a más gondolkodását, kifürkészheti az idegen meggyőződések jármában botorkáló milliók valódi meggyőződését. Nem igazságok termelésére és propagálására, hanem igazságok felfedezésére és tudatosítására kell törekednie.“

Így hitte, vallotta és vállalta.

A harmadik negyedórában félbeszakított:

— Kíról szeretne beszélni?

Évek teltek el, amíg a gesztusban rejlő nagyvonalúságot és megbecsülést megértettem. Így kellett volna válaszolnom: „Akiről a professzor elvtárs óhajtja.“

— Balzac — mondtam ki a nevet, mely néma fohászként lebegett belépésem óta a nyelvem hegyén. Két vagy három kötetét írta elő kötelező olvasmányként. Grandet Eugéniát, Goriot apót és talán Gobsecet. Harmincháromöt kötet volt mögöttem meg az elérhető vonatkozó irodalom. Fél évig Balzac műveivel keltem és fekédttem.

Mindenki ismeri a golyókkal vagy karikákkal végzett zsonglőr játékot. Három-négy a levegőben, egy most indul ki a jobb kézből, de a bal kézben lévő már mozdul a jobb kéz fele. Kézügyesség, gyakorlat, sok karika. De az egész egy kicsit szemfényvesztés is.

Így táncolt, ivelt, röpködött és szédített a felelet. Nevek, könyvcímek, vélemények ugrottak bele váratlan szögekben a vágózó mondatokba. Magabiztosan, sőt fölényeskedve. Az ember talán soha nem olyan komisz öntelt-ségében, mint húszéves korában.

A professzor egyszer fölkapta a fejét, és közbeszólt. Pontosan emlékszem, Daniel d'Arthez-ről beszéltem, az írónak a tehetséget jellemmel párosító alteregójáról.

— Melyik művére gondol?

— Cadignan hercegné titkaira ...

— Nem ismerem.

És a könyv címét följegyezte egy előtte fekvő papírlapra. Majd még néhány dolgot. Művek címét, tanulmányok lelőhelyeit. Természetes magától-értetődöttséggel, feszélyezettség és fontoskodás nélkül. Mint aki nem restell tanulni akár zöldfülű diákjától is.

Vérszemet kaptam. Egyre több, már-már kuriózum számba menő adatot dobtam elé iszákomból. Addig merészkedtem, hogy felhívtam figyelmét dolgokra, melyeket „feltétlen meg kellett volna említeni az előadásokban“. Töprengve hallgatott, jegyzett. Végül többször megköszönte a vizsgát.

A diadal érzése hamar megkeseredett bennem. Ami a felelés lázában még nem derengett, bizonyossággá erősödött: hibáztam, durván, mint amikor a bokszoló tiltott módon, övön alul üt.

Tudtam, hogy sok elfoglaltsága van az egyetemen, és azonkívül is: verset ír, gyűlésezik, lektorál, szerkeszt, polémiákat folytat a sajtóban, fordít, elnököl, nyelvtörténeti kutatásokkal bibelődik. És nyilvánvalóan tizedannyi idő sem állott rendelkezésére, mint diákjainak. Kapkodva, szinte mellékesen készült fel a nagyigényű, utolsó pillanatban nyakába zuhant kurzusára.

Tudtam és — kihasználtam.

Vizsgámért jelest adott. A lassan szétszivárgó felismerés tudatosította — tulajdonképpen megbuktam. Elsősorban magam előtt. Abból, amit ember-ségnek vagy árnyaltabban jó érzésnek, tapintatnak és kötelező szerénységnek

neveznek. És tiszteletnek, az életkor, valamint eredményei iránt. Ezt nem néhány el nem olvasott Balzac-regény dönti el! Az egészet kellett volna látnom. Kitűnő elbeszéléseit, rangos műfordításait, villogó logikájú tanulmányait és verseit. Hisz nagyon jól tudtam például, hogy első kötetének recenziója, Illyés Gyula így jellemezte költészetét: „Magvasság, egyszerűség és igény... Egy-egy sora s fordulata hosszas fejlődésről tanúskodik, munkáról, elmélyedésről, tanulásról.“ És az értékítélet, melynél szebbet költő nem kaphat: „...a regionalizmust is úgy szólaltatja meg, ahogy kell: európai színvonalon s amelynek így a regionalizmus csak jelzője, s nem értékmérője.“

De hátlenné váltam saját legszemélyesebb emlékeimmel szemben is. Első írásaim 1947 őszén a Sepsiszentgyörgyön kiadott Népi Egység hasábjain jelentek meg, s a főszerkesztő, Szabédi László ceruzájának korrektúra-nyomait viselik. És ő ezt számon tartotta később is.

És nem utolsósorban, közvetlenül ő indított el a világirodalom kutatásának azóta személyes szenvedélyemmé és szenvedésemmé váló útján.

„Nagy dolog az: nyugodtan állani a halottak szemét.“ Szemérmesen szégyenkezve bár hallgatunk erről, egyszer farkasszemet kell néznünk, öregedőn, útban „túl az innen“, sodródva magunk is egy mindent kibékítő karámba. De a megbántottak szemei árnyként futnak velünk. Pillantásuk körülölvényli gondolatainkat, ráhajlik kézíratainkra. Tudatosítja azt, akik voltunk. És amilyennek lennünk kellett volna.

Veress Dániel

A képi filozófia művésze

A Főnix madár, a megújuló, a halálon is győzedelmes életnek a szimbóluma, ég felé szárnyal. Kitér az összeszorítottságból, felülemelkedik a görcsösen fekete, visszahúzó kezekben, fel a magasságba, a tiszta kékségbe... E merész szárnyalású kép, Nagy Albert kolozsvári gyűjteményes kiállításának legfrissebb és egyik legszebb darabja, összefoglalása, lezárása a művész negyedszázados, vívódásokkal teli, de gazdag és magasszínvonalú korszakának.

Két kép jelenti a kezdetet. Az egyik: Apokalipszis (1943). A romok, a vilámlásos látomások felett a feltámadás trombitája harsog. Győz az élet, mert győznie kell. Az ember nem lehet a halál martaléka. A pusztító tűz nem diadalmaskodhat az erő fölött... S a Kariatidák (1943) bálványszerű asszonyai már ezt a győztes életet, erőt, újjászületést jelképezik. A röviddel azelőtt Kolozsvárt megletelepedett művész egy új korszakának nyitányai e képek. Csírájában már majdnem mindent megtalálhatunk rajtuk, ami a következő negyedszázad alkotásaira rányomta bélyegét, s ami megteveszhetetlenül nagyalbertyé teszi valamennyit.

Kevés olyan művészünk van, akinél nagyobb szerepe volna az alkotó munkában a tudatosságnak, mint Nagy Albertnél. Elveket kovácsolt magának, s azokhoz makacs elszántsággal ragaszkodik mindig.



Naqu Albert: 1. Bohóc. 2. A quőzö



1934-es római kiállításán nemcsak képek szerepeltek, hanem egy kis miniatúr gőzgép is. Apró, finoman megmunkált részekből összeállítva. Manifestum-szerepe volt ennek az általa készített tárgynak. Ezzel vallott arról, hogy korunk, a XX. század technikai-gépi világának titkai mögé akar nézni kutató tekintetével. Meg akarja érteni az emberalkotta anyag szerkezetét, annak belső törvényeit. Mert csak így, ezek ismeretében tud hű lenni korához, annak lelkületéhez. De: az ilyen módon tapasztaltakat emberivé lényegíti át. A gép csak tanulmány marad, mint szerkezet, maga az alkotás viszont emberközpontú lesz. Mert nem külsőségeiben, hanem belső szerkezetében kell ábrázolnia a világot. Az életet. Annak emberi arculatát. Minden képét tudatosan komponálja meg. Nem mond le a képsíkon megvalósítható egyensúlyról. Nem bontja fel a formákat, hanem inkább összegezi őket.

A kép — szerinte — a való világ totalitását fogalmazza meg. De csak úgy, mint ahogy a csepp is magában hordja a tengert. Ezt a végtelenség-érzést, mindent-kifejezést a kompozíció lezáratlanságával igyekszik elérni. Nyugodtan metsz el alakokat, vág el formákat, hogy a szem önkéntelenül is építsen tovább, s ne csak azt lássa, ami ott van, hanem azt is, ami azon túlmutat. De mert mindig valamilyen formában a valóságra akar rádőbenteni, ragaszkodik az anyagszerűség elvéhez. Éreztetni a dolgok anyagiságát. A fa legyen igazi fa, a tégl a tégl, s az emberi test puhaságát ne téveszthessük össze egyikkel sem. És végül: a festészetnek meg kell maradnia az eszközei szabta határok között. A vászon síkja dekorativitást igényel . . .

Nagy Albert képei mindig annyira sikerültek, amennyire komoly, nagy gondolatok hordozói. Amilyen erőteljes a bennük kifejeződő művészi hitvallás. Tulajdonképpen csak egy műfajú munkái vannak: kompozíciók, amelyekkel mindig valamilyen emberi problémát fejez ki. Még akkor is, ha a képről történetesen hiányzik az ember. Hagyományos értelemben vett tájképet, melynek a természeti szép kifejezése a célja, nem festett. „Tájai“ meglehetősen szűk körben szorongnak. Legtöbbjüket maga a művész konstruálta élményei alapján, s értelmük nem a helykifejező erőben van, hanem csak hátterei a zajló életnek . . .

Az örök téma: maga az élet, az ember élete. Nem ezé vagy azé az egyéné, hanem általában az Emberé. Ezen belül lehetnek variációk, érzelmi-tartalmi árnyalatok. Az élet néha mint sors-szimbólum jelenik meg (Zúzmará, Diogenész). Máskor mint az elmúlás jelképe (Fonó asszony, Hó, Öreg asszony). Vagy éppen azt fejezi ki, hogy csend van, nem történik semmi (Tél, Fekete macska). Ez a csend lehet idilli is (Elégia, Tavasz rapszódia), de keltheti a berekesztettség (Ludak, Teregető asszony), a feszülő erő (Kaszás, Sulykoló asszony), a végtelenség (Fürdés után) vagy a küzdelem érzetét is (Erdőben, Győztes, Kakas). A változatosság nem a képi elemek gazdagságában kereshető, mert azok sokszor vissza-visszatérnek, hanem a megkomponálás újszerűségében és az örök emberi tartalom gazdag árnyalataiban.

A huszonöt éves alkotói korszak belsőleg egységes. Összekovácsolják a mindig érvényre jutó kompozíciós elvek s a magasfokú gondolatiság. Ha egymás mellé állítanánk egy 1943-as és egy 1968-as munkát, amellet, hogy a nagyalbertiség letagadhatatlan jegyei mindkettőn megtalálhatók, bizonyos különbségeket azért felfedezhetnénk. Formai szempontból utóbb bizonyos engedelmeyeket tesz az anyagszerűség rovására. Fokozatosan előtérbe kerül a szín, ami a kezdeti munkákon abszolút másodrangú kérdés volt. (Amint mondja: így

akar a maga módján lépést tartani a kor igényeivel.) S tematikailag, különösen az utóbbi években, központi kérdésévé válik maga az alkotás; a vásznon új jegyként jelenik meg a groteszk (Clown, Polifonia).

Már 1934-es olasz kritikusa felfigyelt Nagy Albert művészetének filozofikus-spirituális tartalmára. Ő maga így vall erről: „Nem tudom, hogy mindenkinél így van-e, vagy bennem külön adottság ez... A világmindenség-gel való találkozásomból a dolgok végső magyarázatát feszegető törekvés lett.”

Ez a törekvés keresi a megnyilvánulási formát a művekben. Minden Nagy Albert-kép a létfilozófia valamilyen vetületeként fogható fel. Közös jegy bennük: az örök humánium. Ennek a szemszögéből szűri át, lényegíti át magán a látott, tapasztalati valóságot. Egyes képelemek szimbolikus szerepet kapnak.



Nagy Albert:
Kakas

Így a fonál, a zúzmarás ágak a sorsnak (Fonó asszony, Zúzmará, Ariadne), az öregség az elmúlásnak (öregasszony-portrék, Öreg kor), a férfi az ideák világába behatolni akaró teremtő gondolatnak, a nő az anyagiságnak, a föld felé néző reális, mérlegelő világszemléletnek, a gyermek az élet értelmét felfogni nem tudó, a valóságra rácsodálkozó gondtalanságnak lett a szimbóluma (Ifjúság, Család, Zuhanyozók). S az adott képen belül minden elem a gondolat kifejezésének az eszköze.

Nagy Albert szerint „a mű csak akkor meggyőző, ha a humánium kifejezése szinte kézzelfogható módon történik”. Különösen újabb keletű munkái között sok az ars poetica. A Páris dilemmája a régi és az új szépségeszmény közötti választás nehézségét jelképezi. A Polifónia és a Clown a képmutató, bohóci művészlét arcfintora...

Ariadnéjának két változatát ismerem... Az első a fonalába belegabalyodott asszonyával a bezártság, a sors elleni tehetetlenség érzetét ébreszti. Az új változaton ablakot nyit, mintegy kitekintést adva a kék ég és a nagyvárosi lét felé. S ezzel sugalmazza a küzdés lehetőségét és szükségét. Állást foglal korunk égető problémái, a béke, az emberség, a szabadság mellett (Afrika, Ehrenburg és Picasso, A bika megfőzése, Vietnam). És filozófiai rangra emelten hirdeti, hogy érdemes (A tenger gyermekei, Kakas, Főnix madár)!

*

Nagy Albert korszerűsége elsősorban tartalmiakon múlik. Atéli, átérzi századunk legnagyobb problémáit, s művészetével igyekszik bekapcsolódni abba a nagy küzdelembe, mely az emberért folyik. Nem külsőségekkel, nem formai fenegyerekeskedésekkel, váratlan stílusfordulatokkal akar újat hozni, hanem a maga jól átgondolt, lényéhez és a század igényeihez hozzáalakított formanyelvén. E filozófiai igény persze nemcsak az ő sajátossága. Nem egy kortársi életműben kezdenek eltűnni a határok művészet és filozófia, filozófia és művészet között. Ezt példázza a francia egzisztencialista írók (Camus, Sartre, Simone de Beauvoir) egész tevékenysége. Nagy Albert valami hasonlóval próbálkozik a festészetben, amivel ők az irodalomban. Modernsége tehát lényegi jegyeken alapul, s mint ilyen: igaz. Nem a felszín, hanem az amögött rejlő értelmet igyekszik kifejezni. A lét, az emberi élet értelmét. Nem ezt vagy azt a harcot, hanem magát a küzdelmet, és nem is a férfit vagy nőt, hanem ami kapcsolatukban törvényszerű, általános. Nem véletlen, hogy egyik festői irányzatba sem lehet besorolni. Valami rokonságot még a neorealistákkal tart (Guttuso, Diego Rivera), de jóval puritánabb, mértéktartóbb náluk... Minthogy a szellemi tartalom képi kifejezéséről van szó, semmi esetre sem lehet se naturalistának, se tisztán realistának tekinteni.

Gondolati festő.

Eszményképei: Shakespeare, Dosztojevszkij és Wagner, akik — szerinte — az örök humánium legmagasabb szintézisét adták. Ő is erre törekszik: a szintézisre. És vallja, hogy művészet csak egy van. Másodlagos, kimondottan a befogadó egyén szempontjából érdekes kérdés csupán, hogy a szemén, fülön át, a színpad vagy a betű segítségével lehet megközelíteni. Az ő művészete: képi filozófia. S útja járható, még akkor is, ha egyesek bizonyos formai vonatkozású kérdésekben túlhaladottnak vélik. Visszahúzó erők nála is mutatkoznak, az egyetemes jelképi nyelv helyébe néha epikus elemek keverednek (Ünnep, Kenderáztatók, Scherzo). De az ilyen képek száma elenyészően jelentéktelen az igazi, belső problémáktól feszülő alkotásokhoz viszonyítva.

*

A Főnix madár az ég felé szárnyal. Tollaiba beleragyo a szívárvány színeinek pompázatos gazdagsága. Lezárása ez a kép egy küzdelmes, nehéz korszaknak. De úgy érzem, egyben kezdet is. Egy levegősebb, felszabadultabb festőiség lehetőségét vetíti előre. A 66 éves művész még nem mondta ki utolsó szavát.

Gazda József